

“CÁI TÔI” VÀ CUỘC SỐNG BÌNH DỊ trong phong cách ăn, ở của Chủ tịch Hồ Chí Minh

TS ĐỖ THANH PHƯƠNG*

Mở đầu lời nhà xuất bản trong cuốn *Kỷ yếu Hội thảo quốc tế kỷ niệm 120 năm ngày sinh Chủ tịch Hồ Chí Minh (19.5.1890 - 19.5.2010)* về “Di sản Hồ Chí Minh trong thời đại ngày nay” có viết: “Kết tinh truyền thống văn hóa tốt đẹp hàng ngàn năm của dân tộc Việt Nam và tinh hoa văn hóa thế giới, Chủ tịch Hồ Chí Minh là một vĩ nhân của thời đại chúng ta - vì vai trò lớn lao của Người đối với sự phát triển của lịch sử Việt Nam và đóng góp to lớn của Người cho tiến trình lịch sử nhân loại. Với Việt Nam, Hồ Chí Minh đã làm thay đổi vận mệnh của cả dân tộc - từ thân phận một dân tộc nô lệ thành một dân tộc độc lập, tự do. Với thế giới, Người đã góp phần to lớn vào cuộc đấu tranh chung của các dân tộc vì hòa bình, độc lập dân tộc, dân chủ và tiến bộ xã hội. Cuộc đời và sự nghiệp của Người là một tấm gương sáng ngời và sự cống hiến to lớn vào sự nghiệp chung giải phóng xã hội, giải phóng con người trên toàn thế giới¹.”

Nghiên cứu về Hồ Chí Minh có rất nhiều công trình, bài viết, các loại hình văn hóa nghệ thuật cả trong và ngoài nước. Song cho đến bây giờ, chúng ta vẫn chưa khai thác hết sự nghiệp hoạt động cách mạng, đạo lý và nhân cách của Người; trong đó, “cái Tôi” và cuộc sống bình dị trong việc ăn, ở, mặc, làm việc của Hồ Chí Minh là phong cách khác lạ trở

thành biểu tượng của một giá trị nhân văn không thể so sánh với bất cứ vị lãnh tụ nào. Thủ tướng Phạm Văn Đồng, người học trò xuất sắc của Chủ tịch Hồ Chí Minh từ những năm 1940 đến 1969, suốt 30 năm trực tiếp cộng sự, sống và làm việc với Người, mãi đến năm 1990 mới hoàn thành một công trình khoa học rất sâu sắc về con người Hồ Chí Minh, hiểu rõ “cái Tôi”, cuộc sống bình dị nhưng vĩ đại trong Hồ Chí Minh. Đó là, chất con người Hồ Chí Minh là chất Việt Nam, chất cách mạng, chất cộng sản, chất nhân văn..., các chất đó thể hiện cụ thể trong “cái Tôi” của Hồ Chí Minh là chủ nghĩa nhân đạo theo ý nghĩa đầy đủ nhất. “Cái Tôi” của Hồ Chí Minh là bản chất riêng có, khác với “cái tôi” bình thường trong thiên hạ: “Hồ Chí Minh cao mà không xa, mới mà không lạ, to lớn mà không làm ra vĩ đại, chói sáng mà không làm cho ai choáng ngợp, mới gặp lần đầu mà ai cũng cảm thấy thân thiết từ lâu”². “Tôi hiến cả đời tôi cho dân tộc tôi”. Người phê phán, lên án cái tôi của chủ nghĩa cá nhân và cần phải quét sạch. Người luôn nhấn mạnh phải nâng cao đạo đức cách mạng, quét sạch chủ nghĩa cá nhân, xem tham ô, lãng phí, quan liêu,... là “thứ giặc nội xâm”. Chung quy tất cả thói hư tật xấu trong thực tế kinh tế thị trường ngày nay như chạy chức, chạy học hàm, học vị, độc đoán, ôm quyền, cục bộ, mất dân chủ, lợi ích nhóm,... mà Đảng ta gọi là “tự chuyên biến, tự chuyên hóa” đều do từ chủ nghĩa cá nhân mà ra, chủ nghĩa cá nhân như

*Học viện Chính trị khu vực III

những thứ rác bẩn cần kiên quyết loại trừ, quét sạch. Người nhắc nhở, cảnh báo: “Một dân tộc, một Đảng và mỗi con người, ngày hôm qua là vĩ đại, có sức hấp dẫn lớn, không nhất định hôm nay và ngày mai vẫn được mọi người yêu mến và ca ngợi, nếu lòng dạ không trong sáng nữa, nếu sa vào chủ nghĩa cá nhân”³.

“Cái Tôi” của Chủ tịch Hồ Chí Minh thể hiện cái đạo đức gắn với trọng trách cuộc sống của nhân dân. Trong thư gửi nông gia Việt Nam, Người viết: “Tôi khẩn thiết kêu gọi: Tăng gia sản xuất! Tăng gia sản xuất ngay! Tăng gia sản xuất nữa... đó là cách thiết thực của chúng ta để giữ vững quyền tự do, độc lập”. Bác nói: sản xuất phải đi đôi với tiết kiệm, tăng gia sản xuất mà không tiết kiệm cũng như gió vào nhà trống. Bác kêu gọi toàn dân tiết kiệm và tiết kiệm trở thành quốc sách: “lúc chúng ta nâng bát cơm mà ăn, nghĩ đến kẻ đói khổ, chúng ta không khỏi động lòng. Vậy, tôi đề nghị với đồng bào cả nước và tôi xin thực hành trước: cứ 10 ngày nhịn ăn một bữa, mỗi tháng nhịn ăn 3 bữa. Đem gạo đó (mỗi bữa một bơ) để cứu dân nghèo. Như vậy thì những người nghèo sẽ có bữa rau bữa cháo, để chờ mùa lúa năm sau, khỏi đến nỗi chết đói”⁴. “Cái Tôi” của Người rất bình dị không quan cách, luôn gần gũi với dân ngay trong lao động, nơi ở, việc ăn, mặc. Người sẵn sàng cầm dây gàu tát nước với dân, lội xuống ruộng thử máy cày cải tiến, đập guồng nước cùng dân... giữa Người và dân không hề có sự cách biệt, Người luôn kính trọng và quý dân: “Trong bầu trời không gì quý bằng dân”⁵. Thiết nghĩ ngày nay, nhất là với cán bộ lãnh đạo các cấp phải kính trọng, tôn trọng dân, tôn trọng người lao động, cấp dưới trong đơn vị mình quản lý thực sự theo tư tưởng, đạo đức, phong cách Hồ Chí Minh để phát huy dân chủ, thực hiện ý Đảng lòng dân.

Về nơi ở: 30 năm đi tìm chân lý cho dân, cho nước, Người đã sống học tập, hoạt động cách mạng nơi đất khách, quê người. Đến khi về nước, nơi ở của Bác là cái hang đá, hang đất, sang hơn một chút là túp lều tranh, vách nứa, cái hang có ở giữa chón rừng sâu, bên bờ suối thế nhưng Bác vẫn lạc quan với nhiệm vụ cách mạng, phục vụ Đảng, phục vụ nhân dân kháng chiến, kiến quốc.

Sáng ra bờ suối, tối vào hang
Cháo bẹ rau măng vẫn sẵn sàng

Bàn đá chông chênh dịch sử Đảng

Cuộc đời cách mạng thật là sang.

Khi về thủ đô của đất nước độc lập, Người khước từ ngôi nhà sang trọng mà trước đây toàn quyền Pháp đã ở. Đến tuổi 68 (19 - 5 - 1958), Người mới nhận một chút tài sản của Đảng, của dân dành cho là làm cho Người một ngôi nhà mới - ngôi nhà sàn chỉ có vài ba phòng, mỗi phòng chưa đến 10m² chỉ vừa đủ ở, làm việc. Thủ tướng Phạm Văn Đồng đã viết: đó là những cử chỉ nhân văn cao đẹp trong “cái Tôi” của Hồ Chí Minh đã để lại tiếng thơm cho muôn đời sau: cái nhà sàn của Bác mà từ nhiều năm nay nhiều người ở nước ta và trên thế giới đã biết và xúc động lúc viếng thăm nhà sàn ấy. Ở đây, Hồ Chí Minh sống với thiên nhiên, lối sống đem lại niềm vui quý báu đối với con người mà cái xã hội văn minh ngày nay hầu như muốn tước đoạt với những thành phố khổng lồ, với những nhà ở đầy đủ tiện nghi, trong đó có những thứ không cần thiết, môi trường bị ô nhiễm, phá hoại tự nhiên và nguy hại cho con người. Một căn nhà đơn sơ, một chiếc giường giản dị. Người sống một cuộc sống vô cùng khiêm tốn để “Tôi hiến cả đời tôi cho dân tộc tôi”. “Cái Tôi” của Hồ Chí Minh là suốt đời phục vụ Tổ quốc, phục vụ nhân dân, Người nguyện làm: “Đầy tớ thật trung thành của nhân dân”, một tấm gương sáng vì nước vì dân cho một thời đại cách mạng. “Đảng Lao động Việt Nam sẵn sàng vui vẻ làm trâu, ngựa, làm tôi tớ trung thành của nhân dân”⁶. Nơi ở và làm việc của Hồ Chí Minh là một bài học lớn, nhân cách lớn đối với tất cả những người cách mạng trên thế giới. Chính vì vậy, với dân tộc mình Người trở nên vĩ đại và đáng yêu, với các dân tộc trên thế giới Người rất đáng kính và đáng khâm phục. “Cái Tôi” trong việc ăn, ở, mặc ở Hồ Chí Minh đã trở thành biểu tượng của chủ nghĩa nhân văn, của một danh nhân văn hóa, của một anh hùng dân tộc.

Về cái ăn: với truyền thống dân tộc Việt Nam bữa ăn là lúc đoàn viên gia đình, nhưng với Hồ Chí Minh bữa ăn nào cũng một mình buồn như thế suốt cả cuộc đời để lo cho dân, cho nước cho cái vui đoàn viên của mọi nhà, mọi người. “Ai cũng có cơm ăn, áo mặc, ai cũng được học hành”, cho đất nước “đàng hoàng hơn, to đẹp hơn”. Bữa ăn của Người không cao lương mỹ vị: với bát canh, quả cà, đĩa

rau, khúc cá kho hoặc miếng thịt kho. Bác ăn vừa đủ không bao giờ để thức ăn thừa. Năm 1957, có một lần Bác về thăm quê khi ăn cơm với lãnh đạo tỉnh, Bác để bớt ra ngoài mâm mấy món ăn, rồi nói: ăn hết lấy thêm, không ăn hết để người khác ăn, đừng để người ta ăn thừa của mình. Khi ăn cơm Bác đặt mình không phải là thượng khách, chính khách. Bác rất thương và tôn trọng người phục vụ nên khi xong bữa ăn, Bác tự tay thu dọn bát đĩa gọn gàng để giúp người phục vụ. Đi đâu, gặp công nhân, cán bộ, quân đội, sinh viên... ăn cơm, gặp dịp Bác thường nhắc nhở: ăn rồi, mỗi người một tay thu dọn cho gọn giúp người lao động, đồng chí mình mà như thế là kính trọng người ta, mình ăn để ai dọn!

Từ việc nhỏ của cá nhân đến việc lớn trọng đại của đất nước, Hồ Chí Minh luôn thể hiện “cái Tôi” với sự chuẩn mực của cần, kiệm, liêm, chính, chí công, vô tư. Thủ tướng Phạm Văn Đồng xúc động viết: Bác suốt đời làm việc, suốt ngày làm việc. Từ việc rất lớn: việc cứu nước, đến việc rất nhỏ, trồng cây trong vườn, viết một bức thư cho một đồng chí, nói chuyện với các cháu miền Nam, đi thăm nhà tập thể của công nhân, từ nơi làm việc đến phòng ngủ, nhà ăn, cuộc sống của người cần lao.

Về cái mặc: trong suốt 15 năm cuối đời, Bác Hồ có một chiếc tù đưng tư trang. Tư trang của vị Chủ tịch Đảng, Chủ tịch nước chủ yếu là bộ quần áo dạ màu đen mà Người đã mặc một số lần khi đi thăm nước Pháp năm 1946 và thăm một số nước khác thời kỳ 1955 - 1958, một vài bộ quần áo màu gu, tằm áo bông, áo len và đôi dép cao su, đôi guốc mộc Người thường đi hằng ngày. Khi tiếp khách nước ngoài Người mặc bộ quần áo kaki, tới khi bộ quần áo kaki quá cũ, có người đề nghị thay bộ mới. Người nói, nhiều đồng bào ta nếu có được bộ quần áo thế này cũng là tốt lắm, thế thì việc gì tôi phải thay. Xí nghiệp May 10 (nay là Công ty May 10) gửi biểu Bác bộ quần áo kaki mới để Bác mặc. Bác nhận, sau đó Bác gửi lại cho xí nghiệp: “Cảm ơn các cô, các chú đã biếu Bác bộ quần áo, Bác đã nhận rồi. Nay Bác gửi lại bộ quần áo ấy làm giải thưởng cho một đợt thi đua”⁷.

Biểu hiện cao cả của sự khiêm tốn, giản dị trong “cái Tôi” của Hồ Chí Minh là tấm gương ngồi sáng chủ nghĩa anh hùng cách mạng, Người rất ít khi nói

“cái Tôi” về mình và không chịu để ai ca ngợi mình. Những lúc về thăm các địa phương, khi thấy mọi người hô vang: “Bác Hồ muôn năm!” là Bác đã giơ tay ra hiệu cho mọi người dừng, nếu thấy hô 2,3 lần là Bác không vui, bởi lẽ, Bác không chấp nhận một chút nào tẻ sùng bái cá nhân. Bác không bằng lòng để ai hầu mình. Nhiều người trong nước và nước ngoài muốn viết tiểu sử về Bác, nhưng không ai thành công, rất giản đơn là Bác Hồ không muốn nhắc lại thân thể, “cái Tôi” về mình. Nhà sử học Nhật Bản Sigô Sibata khi đến gặp Bác để viết tiểu sử. Bác trả lời: “Trước hết hãy viết lịch sử của nhân dân Việt Nam, khi xong tôi sẽ viết lịch sử của tôi”⁸. Trong sinh hoạt thường ngày cũng như trong công việc đại sự của đất nước Hồ Chí Minh luôn tìm mọi cách để lẫn tránh nói về riêng mình, mà luôn nói về tập thể, về nhân dân “mọi việc đều do dân”, đây là nét độc đáo trong nhân cách Hồ Chí Minh. “Tôi tuyệt nhiên không muốn công danh, phú quý chút nào. Bây giờ phải gánh chức Chủ tịch là vì đồng bào ủy thác thì tôi phải gắng làm cũng như một người vâng lệnh quốc dân ra trước mặt trận. Bao giờ đồng bào cho tôi lui, thì tôi rất vui lòng lui”. “Tôi chỉ có một ham muốn, ham muốn tột bậc là làm sao cho nước ta được hoàn toàn độc lập, dân ta được hoàn toàn tự do, đồng bào ai cũng có cơm ăn, áo mặc ai cũng được học hành”⁹. Hồ Chí Minh cũng thường xưng hô “cái Tôi” trong giao tiếp, trong công việc nhưng “cái Tôi” của Người không có chút riêng tư “chỉ biết quên mình cho hết thảy” nên không muốn ai sùng bái, ca ngợi về mình. Vì thế, lúc sinh thời, chưa một nhà điêu khắc nào cả trong và ngoài nước được Người cho tạc tượng mình, mà Bác chỉ nói: “Không có nhân dân thì không có Bác, các chú hãy nặn tượng đồng bào, chiến sĩ, nặn tượng thanh niên, thiếu niên anh hùng”¹⁰.

Ngày 19 - 5 hằng năm, Bác Hồ không bao giờ ở nhà và Bác thường đi công tác xa. Như vào dịp sinh nhật lần thứ 75 (19 - 5 - 1965), Bác sang thăm Trung Quốc, hôm ở nhà nghỉ tại Bắc Kinh phía bạn biết ngày sinh của Bác nên có chuẩn bị lễ chúc thọ, Bác Hồ nghiêm túc nói: Tôi sang đây vào dịp này là để tránh việc chúc thọ trong nước. Vì vậy, tôi yêu cầu các đồng chí cũng không tổ chức chúc thọ. Dịp sinh nhật năm sau Bác cũng sang Trung Quốc với

mục đích như Bác viết trong thư gửi bà Đặng Đình Siêu - cán bộ cao cấp Đảng Cộng sản Trung Quốc: "Tôi đi Trung Quốc lần này với mục đích thật sự đơn giản để du lịch, để tránh chúc thọ, tránh tặng quà"¹¹, đúng nghĩa Bác là "đầy tớ thật trung thành của nhân dân", "cái Tôi" của Hồ Chí Minh không chút gọn đơm tư, chỉ toàn tâm, toàn ý vì đời, vì dân, vì nước vì đạo lý và nghĩa lớn nhất là: "Không có gì quý hơn độc lập, tự do".

Những ngày tháng cuối đời nằm trên giường bệnh, nghe nói về những ngày kỷ niệm trong năm 1970, Bác rất vui, nhưng khi nghe báo cáo tới việc tổ chức kỷ niệm 80 năm ngày sinh của Bác. Bác liền bảo: Các chú nên bàn cho kỹ, còn ý kiến của Bác chỉ đồng ý 3/4 Nghị quyết. Bác không đồng ý đưa ngày 19 - 5 là ngày kỷ niệm lớn trong năm 1970. Còn Nghị quyết kỷ niệm 40 năm thành lập Đảng, 100 năm ngày sinh của Lênin, 25 năm thành lập nước nên có sớm kế hoạch để tuyên truyền cho nhân dân. Riêng giấy mực, tiền bạc dùng để tuyên truyền về ngày sinh của Bác nên dành để in sách giáo khoa và mua dụng cụ học tập cho các cháu khối lãng phí.

Bản *Di chúc* lịch sử của Người để lại chỉ có hơn 1.000 từ mà Người đã công phu trăn trở viết 4 đến 5 năm, cân nhắc từng lời, từng ý, sửa chữa từng câu, từng chữ thể hiện sự kết tinh tất cả trí tuệ và tâm hồn của Người trong "cái Tôi" cho Đảng, cho nước, cho dân, cho bầu bạn năm châu. "Suốt đời tôi hết lòng hết sức phục vụ Tổ quốc, phục vụ cách mạng, phục vụ nhân dân. Nay dù phải từ biệt thế giới này, tôi không có điều gì phải hối hận, chỉ tiếc là tiếc rằng không được phục vụ lâu hơn nữa, nhiều hơn nữa"¹². Chỉ còn 4 tháng trước khi đi xa, Người còn sửa chữa lần cuối bản *Di chúc*, căn dặn Đảng ta sau khi nước nhà thống nhất, việc cần phải làm trước tiên là chỉnh đốn lại Đảng và đầu tiên là công việc, kế hoạch cho phát triển đất nước, cải thiện đời sống nhân dân. *Di chúc* của Người không chỉ là bản đại tổng kết lý luận, thực tiễn Cách mạng Việt Nam mà còn là một tác phẩm mẫu mực về văn chương, thể hiện đậm chất tư tưởng, đạo đức, phong cách Hồ Chí Minh. Bản *Di chúc* của Bác là tài sản thiêng liêng vô giá.

"Cái Tôi" của một Chủ tịch nước đã trở thành di sản biểu tượng thiêng liêng của một dân tộc anh hùng, những việc làm cụ thể hết sức sinh động về

nhà ở, về ăn, mặc của Người là những trang sử quý để giáo dục nhân cách, lòng yêu nước, thương dân cho hậu thế, với đạo lý "thương người như thể thương thân", cũng để nhắc nhở và nêu tấm gương sáng về đạo đức cách mạng, nhất là những cán bộ lãnh đạo các cấp của Đảng, Nhà nước trong cơ chế thị trường hiện nay. Thiết nghĩ, cần phải tổ chức lại việc "Học tập và làm theo tư tưởng, đạo đức, phong cách Hồ Chí Minh" thực tế và thiết thực hơn, trở về đúng phong cách Hồ Chí Minh. Nhiều nơi tổ chức học tập theo gương Bác còn rất hình thức, hoặc tổ chức học để lấy thành tích báo cáo cấp trên. Có lãnh đạo, cơ quan, địa phương, đơn vị cũng tổ chức hội thảo, tổng kết rất lãng phí thường hay phê phán người khác, cơ quan, đơn vị khác, người khác còn đối với mình, cơ quan, đơn vị, địa phương mình quản lý thì mọi việc tốt đẹp cả, nhưng thực tế đã xảy ra ở nơi đó lãnh đạo, cán bộ, công chức xuống cấp nghiêm trọng, làm mất lòng tin trong nhân dân với Đảng. Nhiều thủ trưởng đơn vị, cơ quan, địa phương không gương mẫu, nói nhưng không làm, nhưng trên các diễn đàn luôn huân thị cấp dưới, cán bộ viên chức phải học tập theo tư tưởng, đạo đức, phong cách Hồ Chí Minh. Vậy nên, Chính phủ cần có quy định cụ thể về tiêu chuẩn để hằng năm lãnh đạo các địa phương, thủ trưởng cơ quan Đảng, Nhà nước, các tổ chức chính trị - xã hội phải thật sự là tấm gương và đưa vào phương hướng, chương trình hành động, nhiệm vụ công tác thì đưa để cấp dưới học tập, làm theo đạo đức, phong cách của thủ trưởng đơn vị mình đang công tác. Và xây dựng nội dung "cái Tôi" của thủ trưởng đơn vị thành tiêu chí đánh giá, phân loại trong cán bộ, công chức, viên chức hằng năm; giảm bớt việc sơ kết, tổng kết hình thức; bình chọn, bỏ phiếu nhiều kê, thậm chí có nơi mất dân chủ... làm triệt tiêu động lực, trái với phong cách, đạo đức Hồ Chí Minh.

1. Kỷ yếu Hội thảo khoa học quốc tế kỷ niệm 120 năm ngày sinh Chủ tịch Hồ Chí Minh (19.5.1890 - 19.5.2010): *Di sản Hồ Chí Minh trong thời đại ngày nay*, Nxb Chính trị - Hành chính, H, 2010, tr. 7.

2. Phạm Văn Đồng: *Hồ Chí Minh một con người, một dân tộc, một thời đại, một sự nghiệp*, Nxb CTQG, H, 1996, tr. 17.

“CÁI TÔI” VÀ CUỘC SỐNG BÌNH DỊ TRONG PHONG CÁCH...

Tiếp theo trang 34

3. Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, t. 6, Nxb CTQG, H. 2002, tr. 557 - 558.

4. *Sđd*, tr. 31.

5. *Sđd*, t. 8, tr. 276.

6. *Sđd*, t. 6, tr. 185.

7. *Sđd*, t. 9, tr. 342.

8. *Bác Hồ như chúng ta đã biết*, Nxb Thanh niên, H, 1985, tr. 113.

9. Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, t. 4, Nxb CTQG, H. 2002, tr. 161.

10. *Bác Hồ như chúng ta đã biết*, Nxb Thanh niên, H, 1985, tr. 103.

11. *Nơi ở và làm việc của Chủ tịch Hồ Chí Minh*, Nxb CTQG, H, 2009, tr. 60.

12. Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, t. 12, Nxb CTQG, H. 2002, tr. 512.